

УДК 027.7:378(477)

Ольга Лесюк,
начальник довідково-бібліографічного відділу
Бібліотеки Академії митної служби України

Бібліотека Академії митної служби України — важлива ланка в системі інформатизації освіти

Послідовно викладено та обґрунтовано фактори інтелектуалізації сучасного освітнього простору України, серед яких головним організаційним осередком є ВНЗ. Поєднання фундаментальної науки у ВНЗ і науково-педагогічної практики створює новий соціальний інтелект нації. Умовою професіоналізації сучасної вищої освіти в Україні стає її інформаційне забезпечення через використання світових та національних інформаційних ресурсів.

Ключові слова: митна справа, інформаційне забезпечення, інформатизація освіти, Академія митної служби України, наукова бібліотека.

Мета пропонованої публікації — у межах окреслених соціальних завдань вищої освіти в інформаційному розвитку України, враховуючи реформаційний стан самої освітянської системи, з'ясувати соціальну значущість інституту вищої освіти у формуванні наукових комунікацій України в контексті теорії та практики інформаційної діяльності з урахуванням галузевої спрямованості підготовки кадрів, у нашому випадку Державної митної служби України, національними вищими навчальними закладами.

Історично у світовому й національному масштабах створення та функціонування ВНЗ поєднувалось із процесом формування кабінетних та бібліотечних фондів, галузевий склад яких забезпечував якість педагогічного та наукового процесу. В період закладання університетської освіти в Україні наукові фонди бібліотек найчастіше укомплектовувались напередодні організації створення самого університету, що передбачалося навіть його статутом [1]. Створення мережі ВНЗ в Україні у XX ст. забезпечило функціональне призначення бібліотек в їхньому складі як інформаційних центрів, що обслуговували галузевий напрям підготовки кадрів, та подальше удосконалення наукової бази всього педагогічного процесу.

Інформаційна ємність вищої освіти має також важливий економічний критерій розвитку сучасного суспільства України. Економічну цінність інформаційної діяльності вищих із виробництва інформаційних продуктів та послуг можна розглядати як частину інформаційного бізнесу у валовому національному продукті. Таке визначення діяльності інформаційних та бібліотечних структур ВНЗ не є протиріччям щодо теорії інформаційного суспільства [2]. За економічним критерієм оцінки стану національного інформаційного простору вища освіта належить до вторинного інформаційного сектору економіки. Його характерною ознакою є не виробництво інформаційного продукту та надання послуг за ринковою вартістю, а інформаційна діяльність з асортиментом наданих послуг у структурі навчального закладу, які сприяють підвищенню ефективності праці та рівня управління освітянським процесом. Економічна цінність інформаційної діяльності центрів вищих навчальних закладів ви-

значається за кінцевим результатом — якістю підготовки фахівців для всіх сфер діяльності суспільства. А вона в університетах, академіях, галузевих ВНЗ в Україні формується через засвоєння фундаментальних наукових та професійно орієнтованих дисциплін. Обидва цикли наукових дисциплін є наукомісткі, для їхнього вивчення потрібен великий обсяг як документованої інформації, так і сучасних інформаційних ресурсів через локальні та світові інформаційні мережі. Якісний рівень засвоєного знання дає можливість фахівцеві реалізувати себе безпосередньо у професійному виконанні функціональних обов'язків та в управлінській діяльності як найбільш теоретично вимогливій. У цьому випадку теоретична "підкованість" кожного випускника ВНЗ забезпечує еволюцію його професійної сфери до вимог нового суспільства — "постіндустріального". Так вважає представник теорії постіндустріалізму в західній науці Д. Белл [3].

Фактором успішного розвитку нового суспільства, що базується на інформації, стають теоретичні знання. Д. Белл сформулював п'ять висхідних положень і компонентів нового типу суспільства: головний принцип — провідна роль теоретичних знань як джерела нововведень і визначення політики в суспільстві; сфера економіки: перехід від виробництва товарів до виробництва послуг; сфера зайнятості: переважання професійних фахівців і техніків; майбутні напрями: контроль над технологією і технологічними оцінками діяльності; процес прийняття рішень: створення нової інтелектуальної технології.

Інформаційне суспільство, за Д. Беллом, порівняно з попереднім індустріальним, змінюється в бік інтелектуалізації, домінування знань, переорієнтації головних цінностей і потреб відповідно до підвищення динаміки функціонування суспільного організму та вимог до професійної кваліфікації. Інтелектуальна інформація керує поведінкою виробників і споживачів, що підкреслює її корисність у базовій сфері суспільства — економіці. Тому сутність інформації в інформаційному суспільстві, згідно з теорією Д. Белла, суто економічна, що обумовлює ціннісні орієнтації інформаційних продуктів та послуг у суспільстві споживання. Економічний прагматизм цієї теорії як домі-

нанта у світоглядному розумінні нового простору був обґрунтований практикою стратегічного розвитку економіки США, закладеного ще в роки "великої економічної депресії" і пов'язаного з розробленням і впровадженням інтелектуальних технологій та засобів комунікацій. Нові технології спровокували сучасну особливість еволюції наукового знання у світовому просторі, а саме: поглиблення спеціалізації в науці, через яку постає проблема збереження єдності і цілісності наукового знання. А воно, як засвідчують сучасні філософи, набуває прагматичного, прикладного, інструментального характеру, що відображається і на системі освіти. Від пізнавальних функцій знання "дрейфує в напрямі системи тренажу, навчання конкретним навичкам та виконавським процедурам" [4, с. 12].

Вища освіта у світовому контексті та безпосередньо в окремих державних формуваннях як лабораторія для створення нового знання та передавання цього знання майбутнім фахівцям, під впливом зростання кількості винаходів у галузі інформатики, отримала "нову якість". Природний ентузіазм щодо "інформаційно-технологічного прогресу" призвів до не виправдані гіперболізації цієї нової якості. Результатом такого технократичного оптимізму став розповсюдженний, особливо в розвинутих країнах, антропоцентризм, пролонгуючи який людство може спровокувати відступ від єдиної системи планетарної еволюції, що, в свою чергу, спричинить його виродження — відторгнення та загибель [5]. Такий песимістичний погляд філософії на можливі наслідки технотизації освітянського простору має право на існування як застережувальна наукова гіпотеза, яку потрібно або спростувати, або підтверджувати.

Нова інформаційна ера базується також на інтелектуальних технологіях, що дає можливість говорити про новий тип суспільної організації в країні, робить значущою ідею глобалізації та ставить перед кожною державою низку проблем, до яких варто віднести необхідність формування нової парадигми освіти як соціального інституту загалом та зокрема вищої освіти як сфери формування нової інтелектуальної еліти, спроможної вирішувати проблеми управління інформаційними процесами [6].

Українська освіта XXI ст. має стати конкурентоспроможною у глобалізованому вимірі інформаційного простору, віднайти перспективи та забезпечити вдосконалення змісту навчання і його інформаційно-технічного та інформаційно-методичного забезпечення, в чому важко переоцінити роль бібліотек вищих навчальних закладів. Замість традиційної ретрансляції знань в аудиторії в навчальному процесі має домінувати формування умов і засобів для успішного творчого пошуку, втілення інноваційних технологій освітянської діяльності, створення умов для самостійного творчопізнавального процесу та перетворення вищої освіти на конструктивну наукову складову в системі безперервного інтелектуального і професійного удосконалення особистості.

Конструктивність освіти для українського суспільства полягає в її довершеній науковій насиченості, яка забезпечує створення нового соціального інтелекту. Ця особливість національної вищої школи формувалась протягом XX ст., вбираючи найкращі традиції Києво-Могилянської академії, Харківського колегіуму, імператорських університетів колишньої Малоросії. Національний інтелект (сукупність фахівців з різних напрямів підготовки, які усвідомлюють специфіку сучасного знання) здатний продукувати нове знання та здійснювати обмін інформацією про нього у всесвітньому масштабі.

Окреслені завдання вищої освіти як найважливішої складової освітянського простору України дають можливість кожному ВНЗ розробити стратегію науково-педаго-

гічної та науково-дослідної діяльності, оновлену завданнями входження національної освіти в європейський освітянський простір та її конкурентоспроможністю на світовому ринку освітянських послуг.

Підвищення якості наукових та науково-методичних розроблень у вищій школі на користь ефективності навчального процесу залежить переважно від двох факторів: наукової кваліфікації професорсько-викладацького складу та наявності "лабораторних" умов для постійного удосконалення особистісного знання. Враховуючи існуючі мовні, просторові, галузеві бар'єри на шляху отримання обсягу нового знання про предмет навчання, актуальним стає включення посередника у процес формування якісного знання із спеціальностей, за якими готують фахівців у ВНЗ. Потреба у таких структурах викликана необхідністю адаптації нового матеріалу безпосередньо до завдань, що вирішуються у ході навчального процесу.

Посередницькі функції наукових бібліотек у сфері освіти в розгалуженому інформаційному просторі в західній науці та практиці були визнані ще на початку 1970-х рр. Саме тоді в США організовано університетські інформаційні системи окремих штатів на базі наукових бібліотек, які забезпечували доступ усіх освітніх установ до своїх інформаційно-документальних ресурсів. Об'єднання можливостей щодо інформаційного забезпечення навчального процесу шляхом підключення до локальних мереж через ПК уможливило активізацію самостійної роботи студентів та запровадження інноваційного методу отримання вищої освіти — дистанційного навчання.

Для освітянського простору України характерним залишається існування при кожному ВНЗ окремого інформаційного посередника — наукової бібліотеки (НБ) або її трансформації в навчальний інформаційно-ресурсний центр. Досвід функціонування НБ у системі вищої освіти з урахуванням сучасних вимог досконало викладено в навчально-методичному посібнику "Основи організації роботи бібліотеки вуза" [7]. Однак, маючи такі розгорнуті рекомендації щодо організації роботи наукової бібліотеки ВНЗ, її нормативно-правові засади, доречно з'ясувати окремо для кожного закладу рівень інформаційної насиченості наукової та науково-методичної діяльності, для досягнення якісних показників у навчальному процесі. Першим кроком у виробленні стратегії інформаційного забезпечення головних напрямів діяльності ВНЗ є формування моделі стратегічного плану наукових досліджень локального, регіонального, національного рівнів, враховуючи етапність створення нового знання у межах галузевого спрямування ВНЗ. Процес моделювання наукових досліджень для НБ вищої школи є важливим чинником управління внутрішньою функціональною спрямованістю, необхідним для її мобільності, саме в цьому й полягає його значення для ВНЗ.

До продовжуваних напрямів наукової діяльності у ВНЗ належать: проведення наукових досліджень, пов'язаних зі спеціалізацією кафедр, спрямованих на отримання і застосування нових знань в освітньому процесі; удосконалення науково-методичного забезпечення навчального процесу; підвищення якості підготовки, перепідготовки та підвищення кваліфікації науково-педагогічних кадрів та фахівців галузевих установ; проведення наукових досліджень, визначених пріоритетними для міністерства, якому підпорядковується вищий навчальний заклад; підготовка наукових та науково-педагогічних кадрів; розвиток наукового потенціалу студентів; організація наукових конференцій та інших форм обміну результатами наукових винаходів.

Кожен із означених напрямів наукової діяльності ВНЗ потрібно деталізувати з урахуванням потреб поточного на-

вчального року, періодів: ліцензування спеціальностей ВНЗ, акредитації, звітування про наукові та навчальні досягнення. Взаємовплив і взаємообумовленість науки та навчального процесу є соціальною необхідністю сьогодення, оскільки динаміка наукового знання нинішнього стану розвитку науки диктує необхідність впровадження інновацій у змістовне наповнення наукових дисциплін. Крім того, еволюція сучасного знання за принципами інтеграції фундаментальних наук і міждисциплінарних зв'язків прикладних наук сприяє оновленню глосаріїв, розробленню галузевих тезаурусів та їхньому використанню у створенні наукових і навчальних текстів насамперед наукових монографій, підручників та навчальних посібників. Саме такі акценти взаємодії науки та навчальної діяльності ВНЗ були зафіксовані в Розпорядженні Кабінету Міністрів України "Про затвердження плану заходів щодо інтеграції діяльності наукових установ та вищих навчальних закладів на 2006 рік", яким ВНЗ України рекомендовано скласти концептуальні програми "Наука у ВНЗ на 2007—2012 рр.". Багатозмістовність наукових досліджень таких планів можна проілюструвати досвідом складання Проекту концепції програми "Наука в Академії митної служби України на 2008—2012 рр." (від 29.08.07 р. № П/1484-ЕП) [8].

Керуючись директивними документами Кабінету Міністрів та Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України, Академія митної справи зосередила увагу на таких інтеграційних напрямках фундаментальних та прикладних наукових досліджень: загальноісторичні аспекти аналізу національної економічної безпеки; вивчення інтеграційних процесів при забезпеченні економічних інтересів України; правова база механізму безпеки держави; митна політика та митне регулювання як чинники національної безпеки держави; застосування інноваційних технологій для гарантування безпеки держави: інформаційний, технологічний, екологічний аспекти; вивчення історичного досвіду та перспективи митної політики; дослідження соціально-психологічних та гуманітарних аспектів у галузі митної справи; дослідження регулювання кадрової політики в митних органах.

Включення інформаційного компонента в напрям "застосування інноваційних технологій" відповідає змістовним положенням "Концепції національної інформаційної політики", де окремо розглядаються основні складові інформатизації українського суспільства, однією з яких є інформаційне забезпечення системи національної освіти [9, с. 69]. У свою чергу, у положеннях "Концепції...", виходячи з вимог Закону України "Про інформацію", заплановано низку заходів щодо подальшого розвитку матеріально-технічних, організаційних, наукових основ інформаційної діяльності [10], а це, завдяки поєднанню зусиль фахівців кафедр та інформаційних центрів, забезпечує "ефективне використання інформації" та сприяє "постійному оновленню, збагаченню та збереженню національних інформаційних ресурсів" [10].

Засобом удосконалення інформаційного забезпечення напрямів діяльності ВНЗ є послідовна інформатизація всіх його організаційних структур. Створення локальної інформаційної мережі, невід'ємною частиною якої є НБ, дає змогу не тільки поліпшити діловодство у ВНЗ, а, в першу чергу, надавати інформаційні послуги щодо методичного забезпечення наукових досліджень та навчального процесу. В галузевому напрямі підготовки фахівців в Академії митної служби України безпосередньо приділяють увагу інформаційному моделюванню навчальної та виробничої практики на досвіді функціонування митних служб інших країн. Таку інформаційно-методичну допомогу академія системно отримує від 21 організації, серед яких ВМО, Міжнародна мережа

митних університетів, Інститут дослідження матеріалів у Німеччині, Департамент енергетики США, Третяковська галерея в Росії.

Процес інформатизації в академії має ознаки систематичності, оскільки він активізувався через включення цього вишу до багатогалузевої науково-технічної Програми розвитку Державної митної служби України на 2006—2010 рр., яка затверджена наказом Держмитслужби від 25.04.06 р. № 319 і пролонгована на наступний період. За директивними положеннями цієї Програми з 2007 р. активізовано роботу зі створення систематизованої бази даних вітчизняних та зарубіжних напрацювань з митної справи. Окрема увага приділяється науковим статтям із періодичних видань та наукових збірників. Локальна інформаційна мережа, на створення якої спрямовані ресурси кабінетів та бібліотеки ВНЗ, має прискорити процес інтеграції науки в практику викладання навчальних дисциплін. Перші паростки розпочатого процесу вбачаємо у виданні монографій, навчальних посібників та конспектів лекцій під грифом МОН для всіх спеціальностей академії за комплексною тематикою, пов'язаною з проблемами інформатизації та інформаційних систем: "Методи раціональної організації обробки інформації з урахуванням якісно-кількісних характеристик"; "Методи раціональної організації обробки інформації в системах передачі даних" (Б. Мороз, В. Добко); "Теорія інформації" (Б. Мороз, Ю. Ульяновська, Л. Кабак).

За змістом підготовки фахівців митної служби інформаційну підтримку від структурних підрозділів наукової бібліотеки Академії митної служби України отримали автори монографій "Адміністративна діяльність митних органів: проблеми теорії і практики" (Д. Приймаченко), "Економічна складова діяльності митної служби в системі забезпечення державних пріоритетів України" (С. Коляда), "Практикум з митної справи" (І. Коростатова та ін.), "Міжнародна економічна статистика" (Н. Навроцька).

Постійну інформаційну підтримку у створенні всього видового різноманіття навчально-методичних документів, що забезпечують організацію навчального процесу за кредитно-модульною системою в академії, одержують укладачі з категорії інформаційних споживачів, які належать до професорсько-викладацького складу, сумісників, що є досвідченими практиками митної служби, адміністративного апарату. Такі довгострокові функціональні завдання для всієї інформаційної інфраструктури академії регламентують офіційні документи Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України щодо видання навчальної літератури [11].

Сучасна практика інформаційного забезпечення наукової та науково-методичної діяльності у ВНЗ без її галузевого розподілу знаходиться на етапі запозичення світового досвіду функціонування навчальних інформаційних мереж та їхнього пристосування до вітчизняного освітянського простору. Специфічні особливості функціонування бібліотек ВНЗ обумовлені історичними обставинами їхньої структуризації за принципами архаїки. Необхідність інтелектуалізації нації на сучасному етапі висуває вимоги щодо модернізації усталеної практики забезпечення діяльності вищої школи в контексті вимог національної інформаційної політики. Для Академії митної служби України суто інноваційним завданням є координуваність інформаційної політики в межах визначення дій з обслуговування багатозмістовного процесу в сучасній вищій школі. Запорукою її реалізації є програмні документи щодо адаптованості ВНЗ України до стану інформаційно-ресурсного забезпечення європейських ВНЗ, які відіграють роль моделей для вітчизняних вишів.

До перспектив наукового та прикладного удосконалення інформаційного забезпечення наукової та науково-педагогічної діяльності у ВНЗ України, досліджуючи досвід їхньої інноваційної політики, варто віднести, в першу чергу, такі: удосконалення нормативно-правової бази щодо використання науково-інформаційних ресурсів в електронному середовищі вищого навчального закладу; організацію депозитарію електронних видань і електронних версій друкованих видань, розгортання роботи з архівування наукової інформації в соціальних мережах; наповнення локального сховища електронної інформації ВНЗ як засобу інтеграції інформаційних ресурсів бібліотеки, кафедр, науково-дослідних підрозділів і формування єдиного науково-інформаційного простору; розвиток корпоративних інформаційних мереж, що інтегрують територіально розподілені бібліотечні структури та інформаційні ресурси за напрямками підготовки фахівців вищою школою України.

Список використаної літератури

1. Березюк Н. М. Библиотека Харьковского национального университета им. В. Н. Каразина за 200 лет (1805—2005) / Н. М. Березюк, И. Г. Левченко, Р. П. Чигринова. — Х. : Тимченко, 2006. — 390 с.
2. Кастельс М. Информационная эпоха. Экономика. Культура. Общество / М. Кастельс. — М., 2001. — 608 с.
3. Белл Д. Грядущее постиндустриальное общество: опыт социального прогнозирования : пер. с англ. / Д. Белл. — М. : Академия, 1999. — 956 с.
4. Хорос В. Постиндустриальный мир — надежда и опасения / В. Хорос // Мировая экономика и международные отношения. — 1998. — № 12. — С. 5—17.
5. Тапскотт Д. Электронно-цифровое общество: плюсы и минусы эпохи сетевого интеллекта / Д. Тапскотт. — М. : [б. и.], 1999. — 406 с.
6. Роскошный А. П. Формування майбутнього фахівця у вищих навчальних закладах України / А. П. Роскошний // Концептуальні проблеми модернізації вищої освіти : матеріали Міжнар. наук. конф., 13—14 листоп. 1998 р. — Донецьк, 1998. — С. 100—102.
7. Дригайло В. Г. Основы организации работы библиотеки вуза : науч.-практ. пособие / В. Г. Дригайло. — М. : Либерия-Бибинформ, 2007. — 624 с. — (Библиотекарь и время. XXI век ; вып. 64).
8. Проект концепції програми "Наука в Академії митної служби України на 2008—2012 рр." (від 29.08.07 р. № П/1484-ЕП) / Держ. акад. митної служби України. — Дніпропетровськ, 2007. — 27 с. — Рукопис.
9. Дубас О. П. Інформаційний розвиток сучасної України в світовому контексті : монографія / О. П. Дубас. — К. : [б. в.], 2004. — 208 с.
10. Про інформацію : Закон України, 2 жовт. 1992 р. // Відомості Верховної Ради України. — 1992. — № 48. — С. 1447—1462.
11. Щодо видання навчальної літератури для вищої школи : наказ М-ва освіти і науки України № 588 від 27.06.2008 р. — Офіц. вид. — К. : МОН України, 2008. — 7 с.

Последовательно изложены и обоснованы факторы интеллектуализации современного образовательного пространства в Украине, где ведущими организационными центрами являются вузы. Соединение фундаментальной науки и научно-педагогической практики в вузах обеспечивает создание нового социального интеллекта нации. Условием профессионализации современного высшего образования в Украине является его информационное обеспечение с использованием мировых и национальных информационных ресурсов.

Consistently described and justified factors intellectualization of modern space in Ukraine, where the leading organizational centers are institutions of higher learning. Connecting basic science and the scientific and pedagogical practices in higher education institutions ensure the creation of new social intelligence of the nation. Condition of the professionalization of modern higher education in Ukraine is its provision of information with international and national information resources.

Надійшла в редакцію 5 серпня 2011 року